

Mahalle hayatımız

- **“Ev”den “apartman”a** (*Yavuz Bahadıroğlu*)

‘Geçmişinin uzağına düşen, “zamane”nin tuzağına düşer. Biz “çağdaşlık” zannettiğimiz “zamane”nin tuzağına düştük. Ne “biz” kalabildik, ne “Avrupalı” olabildik... “yeniden diriliş”in başlamasını istiyorsak, önce geçmişimizi “övgü” ve “sövgü” dışında, “olgu” olarak ele alıp irdelememiz lâzım.’

Eskiden bir “mahallemiz” vardı. **Mahalleler “cami, mektep, aile” üçgeninde oluşurdu. Evler bahçe içinde müstakil yapılarıdı.** Çocuklar bahçede özgürce oynarken, hayvanlar ve bitkilerle tanışır, onlarla dostluklar kurar, çevresini paylaşmayı ve çevresiyle barışmayı yaşayarak öğrenirdi. (“Topraktan geldik toprağa döneceğiz” anlayışı, insanı toprağa ve ürettiği her şeye karşı saygılı olmaya çağırın müthiş bir motivasyondur).

Bağımsız evlerin yerini çok katlı “apartman”lar aldığından bu yana, aileler bahçesiz küçük mekânlara tıkıştı. **“Apartman”ın yüksekliği ölçüsünde insan topraktan ve toprakta üreyen her şeyden koptu.** Zaman içinde toprakla aralarındaki sevgi bağı da yok oldu. Sonuçta insan çevreye “düşman” olup yeşile savaş açtı. (Villa yapmak, ya da tarla açmak için orman yakan insanlara dönüştük...).

Eski evler birbirlerinden bağımsız olduğu için, birbirlerinin üzerine halı-kilim silkmeye, ya da gürültü yapma derdi olmayan **komşular rahatça dostluklar kurabiliyorlardı.** Bir başka deyişle, eski evlerin kapı ve pencereleri komşuluğa açılırdı. Şimdiki apartman dairelerinin alt alta, üst üste balkonları ise kavgaya açılıyor. (Halı kilim silkmeye savaşları). Çocuklarımız baskıcı, kavgacı ve şiddete eğilimli muhitlerde yetişiyor. Tabiatıyla bundan olumsuz etkileniyorlar.

Osmanlı evleri yazın serin, kışın ılıktı. Fazla ısıtılmayan evlerin içindeki insanlar zinde kalır, bu da hareketsizlikten beslenen tembelliği ve tembellikten beslenen şişmanlığı önlerdi. Abdest ve namaz, zindeliği besleyen faktörlerdi. Yatsı namazından sonra yatılır, sabah ezanıyla kalkılır, böylece gün bereketlenirdi. Kısacası eski mahallelerle evler, yetiştirilmek istenen insanın kimliğine ve kişiliğine uygun olarak oluşturulmuştu. **Bir mahalleden diğerine yerleşebilmeniz için, geldiğiniz mahallenin mutemet (itimat edilen) insanlarından referansı getirmeniz şarttı. Bu denetim her mahallenin eşrafı (seçkinleri) tarafından yapılırdı. Böylece mahallenin safiyeti korunurdu.** Hatta eşraf, bazı ufak-tefek davalara bakar, işi mahkemeye intikal ettirmeden oracıkta çözerlerdi.

Osmanlı’nın “mahalle” dediği küçük hayat alanları “cevher insan” yetiştirme merkezleriydi. Bu küçük yerleşim birimlerinde, **herkes birbirini yakından tanıdığından, çocukların “tanıdık biri görmeden yaramazlık yapma” ihtimalleri son derece zayıftı.** Ufak tefek kusurlar genelde nazar-ı müsamaha ile karşılanırdı, ancak büyücek hataların bir bedeli vardı: Hiçbir çocuk (ya da genç) böyle bir bedel ödeyip mahalleye “rezil” olmayı göze alamazdı. Bu yüzden adımlar dikkatle atılır, **“mahallenin namusu”na toz kondurulmaz, herkes kendi alanı içinde mutlu olmaya çalışırdı.** Bu da zaman içinde karaktere dönüşür ve toplum “cevher insan”larla beslenirdi.

Busbecg, Avusturya Sefiri olarak Türkiye’ye gelip 1554’den 1562’ye kadar süren sefirliği sırasındaki bilgi ve müşahadelerini mektuplar halinde arkadaşına yazmıştır:

“Türklerin binalarda her türlü gösteriş ve konfordan kaçınmaları dikkate dđer bir durumdur. Böyle şeylere önem vermek bir gurur ve büyüklük belirtisidir. Oysa bu dünyadaki her şey fânidir, ölümsüz olan şeyleri aramak gerektir. Bir yolcu için han ne ise ev de Türkler için, yağmurdan, soğuk ve sıcaktan, hırsızdan korunmaya elverişli olduğu nispette muteberdir. Başka lüks aramazlar... Basit insanlar kulübemsi evlerde otururlar. Zenginler bahçeli ve hamamı olan büyük evlere sahiptirler. Fakat bu evlerin ne aydınlık kemerleri, ne geniş holleri, göz alıcı süsleri vardır.”

- **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’nin Manzarası** (*Necip Fazıl Kısakürek*)

Ev ve Sokak

Bugünün apartman denilen sefertası biçiminde evleri, herbirinin nefes kokusunu duyacak kadar insanları burun buruna getirmekle, aşırı yakınlık yüzünden öyle bir uzaklık doğurmuşur ki, komşuluk denilen aziz mânayı tam kökünden kurutmuştur.”

Bugünün **şehir sokağı**, birbirini iten, kakan, ezen sıkıştırıran, herbiri yalnız kendi nefsanîyetine yol açmaya çalışan ve ona engel gibi gördüğü insanları çiğneyen savuran kalabalıklar kanalizasyonu... **Köy sokakları** da, her şeyden önce toprağa ve alın terine küsmüş, kahve köşelerinde şehre yeni bir baskın plânlamakla meşgul köylülerin arada bir ölgün ve bezgin hayaletlerini sürüklediği bomboş geçitler...

Ve dünyamızda sokak, ister şehirlerdeki çapulcu kalabalığı ve ister köylerdeki acıklı tenhaliğiyle, olanca **aşk ve manevî dayanağını kaybetmiş bir toplumun kötü oluş veya hiç olmayış halinden** mecralar...

Konakta büyümüş Necip Fazıl'dan **“Evim”** şiiri:

Ahşap ev; camlarından kızıl biberler sarkan! Arsız gökdelenlerle çevrilmiş önün, arkan! Eskiden ne güzeldin; evdin, köşktün, yalıydın! Madden kaç para eder, sen bir remz olmalıydım! Bir köşende annânem, dalgın, Kur'ân okurdu; Ve karşısında annem, sessiz gergef dokurdu. Semaverde huzuru besteleyen bir şarkı; Asma saatte tık tık zamanın hazin çarkı... Çam kokulu tahtalar, gıcır gıcır silinmiş; Sular cömert, “temizlik imandandır” bilinmiş...	Komşuya hatır soran sıra sıra terlikler. Ölçülü uzaklıkta, yakın beraberlikler... Seni yiyip bitiren, kırk katlı ejder oldu; Komşuluk, mâna ve ruh, ne varsa heder oldu. Bir yeni nesil geldi, üstüste binenlerden; Göge çıkayım derken boşluğa inenlerden... Seninle sarmaş dolaş, kökünden bozuldu denge; Vuran kimse kalmadı bu dâvayı mihenge... Evim, evim, vah evim, gönül bucağı evim! Tadım, rengim, ışığım, anne kucağı evim!
--	---

- **Eskiden nasıl insanlardık?** (*Yavuz Bahadıroğlu*)

Faziletli, adaletli, iffetli, izzetli, cesur, vakur, hoşgörü sahibi, dost, mütevazı (“alçak gönüllü” demeye dilim varmıyor) ve mütebessim (gülümseyen), gösteri ve gösterişten kaçan insanlardı... Osmanlı atalarımız, tanışınlar tanımasınlar, **“Gülümseyiniz, müminin mümine gülümsemesi sadakadır” hadisi** ve **“Selamı yayınız” tavsiyesi** çerçevesinde, karşılaştıkları herkese gülümseyerek selam verirler, tanıdıklarına ayrıca hal-hatır sorarlar, aile efradına (ailenin diğer bireylerine) selam yollarlardı. Böylece gönüller birbirine ısınır, geniş anlamlı toplumsal bir mutabakat oluşurdu. **Osmanlı gerçek anlamda bir “Barış ve kardeşlik toplumu”ydü.**

Hasbelkader nefesine yenilip biriyle kavga edeni, mahallenin önde gelenleri birkaç gün içinde barıştırdı. Olmaz da küslük uzarsa, dört gözle bayram beklenir, **bayramlar barışın ve kardeşliğin vesilesi yapılırdı.** Bu durumu Avrupalı gezginlerden Villamont, takdir hisleriyle kaydeder: “Her kimin bir düşmanı varsa, bayramlarda ona gidip af dilemek zorundadır. Öteki de el öpmeden ve tokalaşmadan önce affettiğini söylemek mecburiyetindedir...”

Du Loir, görüp incelediği toplumsal yapıdan o kadar etkilenmiştir ki, Osmanlı Türk toplumunun bazı kötülüklerden haberdar olmadığını düşünmekten kendini alamamıştır:

“Türkler herhangi bir intikam hissi beslemekten son derece çekinirler: Dinlerinin bu husûsa âit bir hükmü gereğince cuma namazına başlamadan önce düşmanlarını affettiklerini âdetâ îlân etmek durumundadırlar. Aksi halde namazlarının kabul edilmeyeceğine inanırlar. Ayrıca **her bayramın birinci günü onlar için umumi bir barış günüdür.** Birbirlerine rastladıklarında el sıkışırlar. Küçükler büyüklerin elini öptükten sonra başına koyup, ‘Bayramın mübârek olsun!’ der.”

Böyleydi, çünkü **kişisel ve toplumsal ilişkilere henüz “menfaat” hükmetmiyordu. “Kardeşlik” en belirleyici öğe idi.** Bu yüzden insanlar arasında kıyasıya bir rekabet oluşmaz, en azından rekabet, kırıcı ve incitici boyutlara ulaşmazdı.

Osmanlı edebi ve nezaketi dünyaca meşhurdur. İslâm’la yoğrulan yürekler bugünkü halimizle mukayese edilemeyecek kadar duyarlıydı. “Tevazu” ve “doğallık” sıradan meziyetler sayılırdı. **Hayata “Alçakgönüllülük” ve “yardımseverlik” hâkimdi.** “Küstahlık” nedir bilinmez, büyüklerin sözü kesilmez, bilgiçlik taslanmaz, ar, namus ve hayâ gibi kutsallar es geçilmezdi.

Kadınlara karşı dinamiklerini imandan alan derin bir hürmet beslenirdi. Erkek ve kadın arasında mutlak surette bir mesafe vardı. Bunun belirleyicisi “Zinaya yaklaşmayın” mealindeki

âyeti. Sokakta karşılaşılan kadına asla dik dik bakılmaz, derhal başlar öne inerdi. **Her kadın toplumsal edebinin bir gereği olarak anne, teyze, hala ve bacı olarak görülürdü.** Onları rahatsız edecek en küçük davranışta bile bulunulmaz, bulunana toplum müthiş yadırgar, büyükler derhal müdahale ederlerdi.

- **Mahallemizdeki akşamlar için (Orhan Veli)**

Kımıldanır mahallemin daralan ruhu Basma perdelerinde gün batarken Atıp saattler süren uykusunu Odama uzanır akşam pencereden. >	Kırmızı, uzak damlarda bir serinleme, Uyanır gündüz uykusundan evler, Kapılarda işleri ellerinde Kadınlar giyinip kocalarını bekler.
İyi insanların ruhudur yakınlaşır, Takunya sesleri gelir evlerden, Yalnız bu dem rahat bir dünya taşır, Bir mihnet dolu kafasında yorgun beden.	Her şeyin geliş saatidir akşam Mahallede ömürler akşamüstü başlar. Hepsi burda buluşmaya gelir, akşam; Başka dünyalardan, ayaklar, başlar...

- **Geçmişten dinlerken eski bir anıyı (İtir Gürdemirel)**

Fatih'te seslenir eski bir ahşap ev Arnavut kaldırımlarına mı elektrik direklerine mi Öyküsünü anlatır her bir çivi her bir tahta yavaştan Dinler yerinde şimdi bir apartman yükselen Eski bir komşu Yorgun kaldırımlarda topal ayağını sürüyen İhtiyar sütçüsü mahallenin Kulağını nereye versen oradan Bir ney sesi gelir eski akşamlardan	Pencerelerde ıtırırları sularken iki ince yaşmaklı güzel Dudaklarında eski bir İstanbul türküsü “Yanıyor mu yeşil köşkün lâmbası” Beklerler erkeklerini sokaklarca şen Güneşler doğar çocuklar büyür kapı önlerinde Dertsiz evcilik oynarken Düşler kurulur bahçe duvarlarının ötesinde Sarmaşık gülleriyle gergefe gerilen gelecek için
---	--

- **Osmanlı Medeniyet Bahçesinde Nostaljik Bir Gezinti (Ziya Demirel)**

Osmanlı Devletinin uzun ömürlü oluşu, **toplumun huzur ve barışıyla** doğrudan irtibatlıdır. Bu sırları keşfetmek gerekir. **İnsana saygı medeniyeti** de diyebileceğimiz, Osmanlı'nın aile, toplum ve mahalle hayatındaki güzelliklerden bir demet sunarak, bugün neleri kaybettiğimizi daha iyi anlayabilir ve hiç olmazsa elimizde kalanları muhafaza adına bir gayret uyandırabiliriz.

Mahalleler, içtimaî birer mektep; güzel ahlâk ve edebinin estetiğe dönüştüğü yerlerdi. Ahşap evlerin sıralandığı Arnavut kaldırımlı dar sokaklar, **yüksek duvarlarla çevrili, bahçe içinde** gün görmüş evler... **Bacasına leyleklerin yuva yaptığı, duvarlarını mor salkımların kapladığı,** cumbalarında rengârenk çiçeklerin kendilerini sergilediği şu iki katlı ev, asmalı konak, çeşme, sebil, güdük minareli cami, taş mektep, mahalleye ne kadar yakışıyordu.

Daha yaklaşırken geniş saçakların çevrelediği evlerin bir kısmının çatal kapısında ay ve yıldız görülür ve bu evden birisinin hacca gittiği anlaşılır, arkadan da “Allah, gitmeyenlere de nasip etsin.” duaları edilirdi.

Osmanlı sokaklarında dolaşırken o güzelim cumbalı ahşap evlerin pencerelerinde çiçekler görülürdü. Onlara da çeşitli mânâlar yüklenmişti. Mesela **pencerenin önündeki sarı çiçek;** “**Bu evde bir hasta var, lütfen gürültü yapmadan mümkün olduğunca sessiz geçin.**” mânâsına gelmekteydi. **Çiçek kırmızı ise;** “**Bu evde evlenme çağına gelmiş genç bir kızımız var, sakın ola kötü bir söz edip de onun kalbini ve ruhunu incitmeyin.**” demektir.

Kapı tokmakları çift halkadan müteşekkildi. Bunlardan, aslan başı motifli büyük olanı kalın, çiçek motifli ve küçük olanı da ince ses çıkartırdı. Eğer **eve bir erkek misafir gelmiş ise, kalın sesli tokmağı tıklattır,** içerideki ev sahibi, gelenin beyefendi olduğunu anlar, kapıyı evin beyi açar, bey

yoksa mahremiyete uygun olarak kapı açılırdı. **İnce sesli tokmağın sesi duyulmuş ise, gelenin bir hanım olduğu anlaşılır, kapıyı evin hanımı açardı.**

Mahalleli arasında bir ihtilaf çıkarsa, kadıya gitmeden önce imama gidilir, imam da meseleyi hukukî olarak çözmeden önce, sulh yolunu tavsiye eder ve yapılan tavsiyeye de ekseriyetle uyulurdu.

Misafir uğurlamada da ayrı bir zerafet vardı. Evden çıkanların **ayakkabılarının uç kısmı, evin içine dönük hâle getirilir**, böylece misafirlerden memnun kalındığı, onların tekrar davet edildiği ve ziyaretten duyulan memnuniyet belirtilirdi. Hem bu şekilde **ayakkabı giyilirken misafirin sırtının ev sahibine doğru dönmesi de engellenirdi.**

Mahallede birisi öldüğünde, cenaze evine ilk önce kible istikametindeki komşusundan olmak üzere, **bir hafta, on gün yemek yollanır**, kimse onlara işittirecek tarzda gülüp, eğlenmezdi. Böylece komşunun acısına ortak olunurdu.

Osmanlı'nın ev ve mahalle hayatının güzellikleri esnafın hayatına da aksetmişti. **Ahîlik**, Müslüman Türk toplumunun 13. Yüzyıldan sonraki esnaf teşkilatlanmasının adıydı. Osmanlılar buna "Lonca" demişlerdi. "Ahî" kelimesi Arapçada kardeş demektir. Samimiyet, cömertlik, iyilik yapma, geçimli olma, büyüklere hürmet, dürüstlük, iyi kalplilik ve içtimâî tesânüd bu teşkilat mensuplarının olmaz düstûrlarıydı. Pîrleri olan Ahî Evran-ı Veli, müritlerine altı esası telkin ederdi:

Elini açık tut/ Sofranı açık tut/ Kapını açık tut

Gözünü bağlı tut/ Dilini bağlı tut/ Belini bağlı tut

Sabah dükkanlar besmele ile açılırdı. **Kanaat en önemli esastı.** Pazarlık, ayıp sayılır; "daha aşağı olmaz mı?" dense, "Ben hırsız değilim." denirdi. Esnaf bağırıp çağırılmaz, müşteri rahatsız edilmezdi. Ayrıca esnaf, müşteriye bir ev sahibi gibi muamele eder, çeşitli ikramlarda bulunur, sonra alışverişe geçilirdi. **Ölçü ve tartıda hile yapılmaz, kalitesiz mal kaliteli diye satılmaz**, malın ayıbı ve kusuru alıcıya önceden söylenirdi.

Osmanlı şehir planlamasında şu unsurlar önemli eyr tutmaktadır: Su, ağaç, mescit, mezarlık... Osmanlı devrine birçok tarihçi, **su ve ağaç medeniyeti** demiştir. Şehrin ana binası cami ya da mesciddir. Mahalleler oluşurken, bu binalar çevresinde oluşturulur. Bir başka şehir merkezi, tarihi çeşme ya da ırmak çevresidir. Diğer bir merkezi ise bol ağaçlı mezarlıklardır. Hemen her mezarlığın yanı başında ya da içerisinde bir evliya türbesi ve cami yapılmıştır.

Yaz sıcaklarında susuz kalan insanlara su sağlayan vakıflar kurulmuştur. Yol kenarlarına yolcuların istifade etmesi için **çeşmeler** yapılmıştır. Cami avlularında insanların abdest alması için **şadırvanlar** inşa edilmiştir. 1930 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünün yaptırdığı tespitite, sadece İstanbul'da 1553 tane vakıf çeşmesi mevcuttur. 16. Yüzyılda sdece Bursa'da 168 hamam vardır.

Osmanlı şehirlerinde **camiler ekseri taştan, evler ise ahşaptan yapılırdı.** Mabetlerin taştan yapılmasının nedeni, Allah'ın bekasını göstermek için uzun ömürlü olmasını istenirken; fanilein mekânları olan evler ise, insanın ölümlü bir varlık olduğunu hatırlaması için ahşaptan yapılmıştır.

Evlerin çoğu bahçe içindeydi. Mahremiyet toplum için çok çok önemliydi. Onun için çamaşırları bile kimsenin görmemesi için arka bahçede kurutulardı.

Toplumda bütün işler ezan ve namaza göre düzenlenmiştir. Yatsı namazıyla yatış başlamış, sabah namazıyla kalkılmıştır.

Bir kahvenin kırk yıl hatırı sayıldığı için, **komşuluk ilişkileri** hiçbir toplumda örülmeyecek seviyedeydi. Komşular arası ev ziyaretleri, sözün kelim mertebesine çıkmasıyla edep, tevazu ve zerafet timsali olurdu.

Mutfaklarda sıcak yemekler pişer, bir çorbanın bile olmadığı evlere komşuda pişen gelirdi. Bu nedenle “**Komşuda pişer bize de düşer**” sözü darbimesel olmuştu.

- Yahya Kemal’in “**Koca Mustâpaşa**” şiirinden:

Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul! Tâ fetihden beri mü'min, mütevekkil, yoksul, Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada. Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda. Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz. Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak; Yaşayanlar değil Allâh'a gidenlerden uzak. Âhîret öyle yakın seyredilen manzarada, O kadar komşu ki dünyâyâ dıvar yok arada, Geçer insan bir adım atsa birinden birine, Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine. >	Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn. Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn. Bir afif âile sessizliği var evlerde; Örtüyor fakrı asâletle çekilmiş perde. Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen, Çeşmeden her su içerken: “ Şükür Allâh'a ” diyen Yaşıyor sâde maîşetlerin en sâfinda; Rûh esen kuytu mezarlıkların etrâfında. Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten. Türk'ün âsûde mizâciyle Bizans'ın kederi Karışıp mağfîret iklimi edinmiş bu yeri.
Gece, şi'riyle sararken Koca Mustâpaşa'yı Seyredenler görür Allâha yakın dünyâyı. Yolda tek tük görünenler çekilir evlerine; Gece sessizliği semtin yayılır her yerine Gizli bir his bana, hâtif gibi, ihtâr ediyor; Çok yavaş, yalnız içimden duyulan sesle, diyor:	“Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın; Onların meşrebi, iklimi ve ırkındansın. Ne ledünnî gecedir! Tâ ağaran vakte kadar, Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın rûhu yanar. Ne saâdet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak, Vatanın fâtihi cedlerle beraber yaşamak!... ”

- **Ezansız semtler** (Yahya Kemal Beyatlı)

Bugünkü Türk babaları, havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler. Mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'an'ın sesini işittiler. İlk ders olarak besmeleyi öğrendiler; kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. **Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler,** camiler içinde şafak sökerken tekbirleri dinlediler, dinin büyük bir merhalesinden geçtiler, hayata girdiler. Türk oldular.

Bugünün çocukları büyük bir ekseriyetle yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tahassüs ile değilse bile yine Müslümanlığı hissediyorlar. Fakat **fazla medenileşen üst tabakanın çocukları, ezansız yeni semtlerde alafranga terbiye ile yetişirken Türk çocukluğunun en güzel rüyasını göremiyorlar.** Bu çocukların sütü çok temiz, hilkatleri çok metin olmalı ki ileride alafranga hayat, Türklüğü büsbütün sardıktan sonra milliyetlerine bağlı kalabilsinler, yoksa **ne muhit, ne yeni yaşayış, ne semt, hiçbir şey bu yavrulara Türklüğü hissettiremez.**

Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat **minaresiz ve ezansız semtlerde doğan Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları** dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!

- **İslâm ve Şehir** (Diyânet Dergi)
- **Din ve medeniyet ekseninde İslâm şehri** (Prof. Mustafa Demirci)

İbn Haldun şehir ve medeniyet meselesini derinlemesine ilk analiz eden düşünürdür. Şehir hayatı “el-hadara” kavramı ile ifade edilir. **Şehirli yaşamın belli değerler ekseninde erdem, anlayış ve incelikle çoğaltılması, güç kazanması “ümran”ı oluşturur.**

İslâm şehirlerinin merkezinde cami/mabet vardır. Yunan şehirlerindeki agoranın, sosyalist şehirlerdeki meydan, kapitalist şehirlerdeki işmerkezi ve pazarların yerini burada ulu cami almıştır.

İslâm şehirlerini derinden belirleyen bir başka özellik “mahremiyet” meselesidir. Mahremiyet hem birey hem ailevi ve hem de bütün gündelik hayatı kuşatan bir etkiye sahiptir. **Yüksek avlu duvarları, çıkmaz sokaklar, mesleklere göre ayrılmış bedestenler, dışarıya kapalı içe dönük evler, pencerelerin yönü ve şekli...** Yüzlerce incecik detaylar ile mahremiyet hassasiyeti İslâm şehirlerini derinden ve ve âdete görünmez bir el gibi dokur ve şekillendirir.

Avrupa şehirleri, kapitalizmi ve sermaye birikimini ortaya çıkaran, gösterişin, eşitsizliğin ve kibrin şehri iken İslâm şehri daima “tevazu”nun, eşitliğin ve kozmopolitliğin mekânı olarak işlev görmüştür. Bu yüzden **İslâm şehirlerinde mabetler son derece görkemli ve mimari bakımdan ne kadar ihtişamlı ise onu kuşatan mahallelerde yaşayan bireylerin mekânları da bir o kadar sade ve mütevazidir.**

Dinî ve siyasi yapıların haricinde **İslâm şehirlerinde insan ölçeğini aşan ve karşısında insanın ezildiği ve küçüldüğü özel mimari yapıların gelişmemiş olması** tesadüf değil bir dünya görüşünün gereğidir. Ayrıca bu şehirler modern ulus devletlerin ortaya çıkışına kadar her türlü mezhep, tarikat ve din mensubunu içinde barındırabilen ve **uzun asırlar bir arada barış içinde yaşatabilen çok kültürlü şehirlerdir.**

o **İslâm medeniyetinde şehir** (*Prof. Recep Şentürk*)

Müslümanların beş vakit namazda yüzlerini döndükleri kible bir şehirdir: şehirlerin anası olan Mekke. **Mekke yeryüzündeki ilk şehirdir.**

Allah Teâlâ'nın mukaddes kıldığı üç mekânın üçü de şehirdir: Mekke, Medine ve Kudüs. Üçünde de önemli bir mabet vardır: Mekke'de Kâbe veya Mescid-i Haram, Medine'de Mescid-i Nebevi ve Kudüs'te Mescid-i Aksa. Bu şehirleri önemli ve üstün kılan, oralandaki kutsal mabetler ve o mabetlerde eda edilen ibadetlerdir. Bu yüzden sadece bu üç şehre ibadet için yolculuk yapılır.

Mabetsiz şehir olmaz; ibadetsiz ve duasız bir mekân, şehir değildir. Şehir olmanın ön şartı Allah ile kurulan kuvvetli bir bağlantıdır; Allah'ın rızasına uygun ahlâklı ve adaletli sosyal ilişkiler ve toplum düzenidir. Bunun en somut ifadesi de oradaki mabet ve bir toplum ibadeti olan Cuma namazıdır.

Büyük filozof Farabi (870-950) “Erdemli Şehir” (el-Medinetü'l Fazıla) eserinde **şehirleri sakinlerinin inanç ve ahlaklarına göre üç gruba ayırarak tasnif eder: Erdemli şehir, cahil şehir ve şaşkın şehir.**

Erdemli şehir, sakinlerinin mutlak hak ve hakikatin bilgisine sahip olduğu, dünyada ve ahirette saadete erişmek amacıyla yardımlaşmaları bir şehirdir. Erdemli şehirlerin oluşturduğu millet, erdemli millettir ve erdemli milletin oluşturduğu dünya da erdemli dünyadır. **Erdemli şehir sıhhatli bir vücuda benzer.** Sağlıklı bir bedende bütün uzuvlar onu hayatının sonuna kadar muhafaza etmek hususunda yardımlaşırlar.

Erdemli şehrin mukabili olan şehirler şunlardır: **Cahil şehir, fasık şehir, bozulmuş şehir ve şaşkın şehir.** Farabi bu tasnifi yaparken ölçüt olarak şehir ehlinin hakikatin bilgisine, sahih bir ahlâk ve ideale (dünya ve ahiret saadeti) sahip olup olmadıklarına bakar. **Cahil şehir öyle bir şehirdir ki halkı, ancak sıhhat, servet, şehvet, serazat olmak, saygı ve itibar kazanmak gibi dış görünüşe hayatın tek gayesi nazarıyla bakarlar.**

İbn Haldun (1332-1406) ümran olarak isimlendirdiği medeniyeti **göçebe (bedevi ümran) ile şehirli (hadari ümran) medeniyet** olarak ikiye ayırır. Mukaddime isimli meşhur eserinde, şehir hayatının sağladığı avantajlar yanında, alıp götürdüğü şeylere de dikkat çeker.

Şehir hayatı, birçok bakımdan göçebe hayatına göre üstündür. Ancak **şehir aşırı ve lüks tüketimin, yeme içmede israfın, gösterişin, sosyal ve bedenî hastalıkların ortaya çıktığı bir ortam oluşturur.** Göçebe hayatı bırakıp şehirlileşen bir topluluk şehrin sunduğu sınavlar karşısında dirençli davranmazsa şehir onların **aralarındaki asabiyeti (birlik duygusunu) zayıflatır;** dayanışma duygusu, bencilliğe; kanaat, açgözlülüğe ve hırsa mağlup düşer.

İbn Haldun'a göre sadece ve sadece Allah'ın dinine sıkı sıkıya sarılan topluluklar şehir sınavında başarılı olabilirler; aksi takdirde onları bir araya getiren asabiyeti kaybederek tarihe gömülürler. **Yükselen refah, artan zenginlik ve güç “mütrefün” olarak isimlendirilen birçok**

toplumun tarih boyunca helakine sebep olmuştur. Kur'an-ı Kerim, bunun birçok örneğinden bizi haberdar etmektedir. (*Mütrefün: Bolluk ve rahat içinde olmak*)

o **Komşu hakları** (*İmam Gazâlî*)

Peygamber buyurur ki: **“Kâfir olan komşunun bir hakkı, müslüman olan komşunun iki hakkı, müslüman ve akraba olan komşunun üç hakkı vardır.”** Yine buyurdu ki: “Cebrail (a.s.) bana o kadar komşular hakkında vasiyet etti ki, o da diğer akrabalar gibi **mirâs alacağını sandım.**” Yine buyurur ki: “Allah’a ve âhîret gününe iman getiren **komşusuna iyilik yapısın.**” Yine buyurdu: “Komşusu şerrinden emin olmayan kimse bedbahttır. Kıyâmet gününde ilk önce sorguya çekilecek olanlar, birbiriyle husumeti olan komşulardır.” Yine buyurdu: “Komşusunun köpeğine taş atan, komşuluk hakkını gözetmemiş olur.”

Yine buyurdu ki: **“Kırk eve kadar komşudur.”** Zühri (r.a.) diyor ki: “Bu hâdisin mânası; sağdan kırk ev, soldan kırk ev, önden kırk ev ve arkadan kırk ev demektir.”

Peygamberimiz buyurdu: “Komşu haklarını biliyor musunuz? **Yardım isteyince, yardım edeceksin; borç isteyince vereceksin, fakir iseler, ellerinden tutacaksın; hasta olunca ziyaret edeceksin, ölürse, cenazesinin ardından gideceksin; sevinirse; kutlayacaksın; üzülrse, taziye edeceksin.** Komşunun rüzgârına mâni olmamak için, duvarını yükseltmeyeceksin. Taze meyva alınca ona göndereceksin. Göndermezsen, gizleyip onlara göstermeyeceksin. Komşu çocuklarının görmemei için, kendi çocuklarının meyva alıp dışarda yememelerini tembih edeceksin. Mutfağın kokusuyla onları üzmeyeceksin. Ancak onlara bir miktar gönderirsen olur.”

o **Sadaka taşları**

Dedelerimiz, **“Sağ elin verdiği sol el görmeyecek”** düsturunca, iffet ve utancından dolayı fakirliğini gizleyenler, **onur ve vakarından dolayı ihtiyaçlarını kimseye açamayanlar** için, eşine tarihte rastlanmayan gayet zarif bir yardım yolu geliştirdi. Bunun adına “Sadaka Taşları” diyoruz. İyilik yapmanın en zarif yöntemlerinden biri, belki de ilki olan sadaka taşları, Türkmenistan Aşgabat’ta “İhtiyaçgâh” olarak biliniyor. Konya Obruk Gölü’nün kıyısında bulunan Selçuklu kervansarayının yakınındaki caminin duvarında yer alan niş, halk tarafından “Hayrat deliği” olarak anılmaktadır. Kayseri’de Şeyh Yahya Efendi Türbesi ile doğusundaki Ulu Cami’nin müşterek avlusunda bulunan sadaka taşına Yahyalılılar “Hacet yeri” demektedirler. Bunların dışında sadaka taşları, “zekât taşı”, “zekât kuyusu”, “ihsan kapısı”, “fukara taşı” gibi isimlerle de anılmaktadır. (*Nidayi Sevim*)

Atalarımız dinimizce teşvik edilen hayır ve hasenatı farklı âdetler hâlinde yapagelmışlerdir. Bunlardan biri de, çok azı günümüze kadar ulaşan “sadaka taşları”dır. **Cami, hamam, dergâh, hastane, türbe, mezarlıklar ve sokakların kuytu köşelerinde bulunan, dikdörtgen veya silindirik şeklinde, yaklaşık 150 cm. yüksekliğindeki üstü oyuk taşlardır. Bu taşlar çocukların ulaşamayacağı yükseklikte yapılmıştır. Amaç; ihtiyaç sahibi olup bunu dile getiremeyen kimselere yardım etmektir. Bu taşlar sayesinde yardım alan da yardım yapan da birbirini bilmemektedir.**

Bu sadaka taşlarına genelde madeni paralar bırakılır, kıyafet ve yiyecek konduğu da olurdu. Kimsesiz ve yoksul kişiler dikili sadaka taşlarından ihtiyaçları olan kadarını alır, geriye kalana dokunmazlardı. Bu uygulamanın örneği İstanbul Eyüp’teki mezarlıkla Şehzade Camii avlusunda görülebilir. (*Diyanet Takvimi*)

o **Zimem defteri**

Osmanlı’nın en güzel dayanışma ve yardımlaşma geleneklerinden biri olan Zimem defteri, bizlere pek çok şeyi öğütleyen kıymetli bir gelenektir. Güzel ahlak, yardımlaşma, dayanışma bize atalarımızdan miras kalmış değerli birer hazinedir. Bu değerleri yaşatmak ise hepimizin sorumluluğundadır. Hz. Mevlana’nın buyurduğu gibi **“İçimizi dışımızdan daha çok süsleyelim. Zira dışımız halkın, içimiz Hakk’ın baktığı yerdir.”**

Zimem defteri, borçların yazılı olduğu **“borçlar defteri”**, bugünün veresiye defteridir. Ramazan günlerinde zenginler tanımadıkları mahallelerde bakkal, manav gibi dükkânlara giderdi ve esnaftan Zimem defterini çıkarmalarını isterdi. **Defterin başından, sonundan ve ortasından rastgele**

sayfalar koparır ve "Silin borçlarını, Allah kabul etsin." derlerdi. Böylelikle borcu olan, borcunu kimin ödediğini; borcu ödeyen de kimin borcunu ödediğini bilmezdi. (egitimsistem.com)

Peygamberimizin belirttiği, kıyamet günü arşın gölgesinde gölgelenecek olan yedi insandan biri, sağ elinin verdiğini sol elinin duymayacağı şekilde sadaka veren kişidir.

- “Ben ki İstanbul’un fatihi aciz kul **Fatih Sultan Mehmed**, bizzat alınterimle kazanmış olduğum akçelerimle satın aldığım İstanbul’un taşlık mevkiinde **136 dükkânımı aşağıdaki şartlar dâhilinde vakfettim:**

Bu mülklerimden elde edilecek gelirlerle İstanbul’un her sokağına ikişer kişi tayin eyledim. Bunlar ellerindeki bir kap içerisinde **kireç tozu ve kömür külü** olduğu halde günün belirli saatlerinde bu sokakları gezeler. Bu **sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökerler** ki, yevmiye 20’şer akçe olsun. Ayrıca **10 cerrah, 10 tabip ve 3 de yara sarıcı** tayin ettim. Bunlar ki ayın belli günlerinde İstanbul’a çıkalar, istisnasız **her kapuya vuralar ve o evde hasta olup olmadığını sorular**; var ise şifası ya da mümkünse şifayab olalar. Değilse kendilerinden hiçbir karşılık beklemeden Darülaceze’ye kaldırılarak orada kurtulalar.

Maazallah herhangi bir gıda sıkıntısı olur ise, böyle bir hal karşısında bırakmış olduğum 100 silah, ehli erbaba verile. Bunlar ki hayvanat-ı vahşiyenin yumurtada veya yavruda olmadığı sıralarda Balkanlara çıkıp avlanalar ki hiçbir zaman **hastalarımız gıdasız bırakılmasın.**

Ayrıca külliyyemde bina eylediğim imarethanede (aşevi) şehit ve şühedanın harimleri ve Medine-i İstanbul fukarası yemek yiyeler. Ancak yemek yemeye veya almaya bizzat kendileri gelmeyip **yemekleri güneşin loş bir karanlığında ve kimse görmeden kapalı kaplar içerisinde evlerine götürüle.” (Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1938)**

- Kanunî Sultan Süleyman devrine ait bir Kanunnamede, “Bütün ev ve dükkânların çevrelerinin kirlenmemesi; kirlendiği takdirde derhal temizlenmesi, **görevlilerin çarşı ve mahalleleri kirlenenleri tespit etmesi ve atıklarını bizzat kendilerine temizletmesi.** Bunun için de öncelikle kirliliğin meydana geldiği yere yakın işyeri evlerden işe başlanarak soruşturulması” istenmiştir. (*Prof. Ahmet Akgündüz*)
- “Osmanlı şehirlerinde **mahalleli, mahallenin yönetiminden, emniyetinden, sokakların bakımından, temizliğinden, çöplerin toplanması ve yok edilmesine, çocukların korunup gözetilmesinden yeni yapıların ve çevre ilişkilerinin düzenlenmesine kadar herkesten ve her şeyden kendini sorumlu ve yükümlü hissederdi.” (Turgut Cansever)**
- “15. Yüzyılın ilk çeyreğinde Bursa’da yedi imâret vardır. Bu **imârethanelerde Hristiyan, Musevi, Putperest ve Müslüman ayrımı olmaksızın, her yoksul yiyip içebilir.” (Alman seyyah Schiltberger)**
- “Üç arkadaş Mısır’dan İstanbul’a kadar altmış yedi gün yolculuk yaptık, **yolculuk boyunca yol güzergâhında her gece bir han veya kervansaray bulduk ve buralarda misafir edildik.** Bunlardan mahrum iki küçük kasabada ise yolculara tahsis edilmiş misafir odalarında ağırlandık, köylüler bizlere yemek ikram etti.” (*Yahudi seyyah Samuel Yemşel*)
- **Kuş evleriyle** hayvan sevgisinin mimaride ulvileştirilmiş bir hale gelmesini yakından gözlemleyen Avusturya’nın İstanbul sefiri Busbeck, şöyle not almıştır. “**Türkiye’de her şey insanileşmiş, her katı, yumuşamıştır. Hayvanlar bile...**” demektedir.
- “Osmanlı sultanları veya şahısların hayratlarıyla beslenen sayılamayacak kadar çok güvercin sürüsü vardır... **İstanbul’un her yerinde, insanın etrafında uçuşan kuşlar vardır.” (Edmardo de Amicis)**
- Leyleklerin yuva yaptıkları dama çeşitli yiyecekler atılır ve su kabı konur. “Türkler ile Rumların birlikte yaşadıkları köylerde, ev sakinlerinin milliyetlerini görmek isterseniz, evlere girmeye gerek yoktur; bunun için evlerin bacalarına bakmak kâfidir. **Leylek hangi evin damına yuva yapmışsa orası Türk (Müslüman) evidir.” (Elysee Reclus)**
- “**Bence dünyada tek bir içtimai mucize var, o da Osmanlı mucizesi...**” (*Cemil Meriç*)

- **Kıymetini Bilmek (Kamil Uğurlu)**

Hangi dağın yücesindesiniz / ateş rengi çiçekler açan

Ey ayrılık dağının keklükleri

Ve hicran dağının Ferhatları

Gönül ülkemin güzel atları

Yılların sırtına binip gittiniz / ve beni terk ettiniz

Benim bir vakitler terk ettiklerim / تنها bırakıp gittiklerim

/ vaktinde kıymetini bilemediklerim.

Bir zamanlar anamdınız, babamdınız / bazen kayınpederim

/ boşa geçen vakitleri / nazlarım, niyazlarım

Elinizi bir tutabilsem / arşa çıkacak bi yetim yürek

Vallahi yalınayak ve yürüyerek

Nidem ki duaya bile mecalsiz şimdi / titrek ellerim

/ vay benim vaktinde kıymetini bilemediklerim

Cemberinde gül açardı güzel anamın / güzel yüzünü bazan asardı

Babam harçlığını keserdi, küserdim

Kanlıgöl tarafından bir yel eserdi

Konya'nın sokakları solgun / başım körduman

Telefon yoktu o zamanlar

Haber sağardık kuşların kanadından

Ara-sıra kapımızı çalardı postacı Kerim / aziz ve kıymetli ve sevgili postacı Kerim

/ vah benim vaktinde kıymetini bilemediklerim

Ne ettiysem kendime kendim,

-Ettiklerime şimdi peşimanım efendim-

Ol vakitler meğer masalmış hayat / heyhat

-/ şimdi her şey hikâyat-

Bir çıplak dağbaşı değildi başım, mesela / saçlarım vardı

Ve bir mübarek el o saçları okşardı

Sokak hevesi eserdi üzerimde, nedense / evlerde duramazdım

Deli poyraz olur, eserdim

Gülistan günlerimi **çiçekli seccadeler** gibi / çiğner geçerdim

/ vah benim vaktinde kıymetini bilemediklerim

Şehir bile terk etti beni / **artık evimiz kerpiç değil**

Komşular Mars'tan geldiler

Onlar Esmâ Hanım değil / Hacı Hüseyin hiç değil

Gökdelenlerin duvarına yapma çiçekler ekildi

Şadırvanda şakırdayan sular göğe çekildi, / ağzımı dayardım da kana kana içerdim

/ vah benim vaktinde kıymetini bilemediklerim

Meğer ne ettiysem, kendime kendim

-Ettiklerime şimdi peşimanım efendim-

Vah bana, vahlar bana

Vaktinde kıymetini bilemediklerim...

• **Yeni şehirler** (*Sezai Karakoç*)

Her medeniyet bir şehir getirmiştir. **Medeniyetlerin kendine mahsus şehirleri vardır, Bu, yalnız mimarî üslûp bakımından değil, hayat üslûbu bakımından da göze çarpan bir farktır.** Hattâ, aynı şehir, farklı iki medeniyetin de arka arkaya malı olmuşsa, bu iki medeniyeti ayıran zaman çizgisi o şehrin tarihini de kılıç gibi ortadan ayırır. Bizans İstanbul'unun karanlığıyla, Osmanlı İstanbul'unun aydınlığını bir karşılaştırmız...

Şehirler her yanıyla, insanı ve eşyasıyla medeniyetleri karşılaştırma ve aralarındaki farkı seçebilme imkânını bağışlar. Ve her yeni medeniyet değişikliği, kökten kültür değişmesi, eski şehrin yerine bir başka şehir koyacaktır.

Toynbee bir eserinde, çevresiyle, ülkesi ve ülkesinin toplumu ve tarihiyle bir türlü uyuşmamış yeni şehirlere örnek olarak, Lima, Ankara ve Tahran'ı gösterir. Ona göre, bir gece, Ankarayla Lima veya Tahranla Ankara yer değişse, sabah şehrin pazarına gelecek civar bölge köylüleri nerdeyse, değişikliğin farkına varamayacaklar ve dolayısıyla bunu yadırgamayacaklardır. Öylesine birbirinin kopyasıdır bu şehirler.

O halkın kudretinden ve ruhundan organik olarak tütmemiş, adeta **dışarıdan getirilen parçalarla portatif olarak kurulmuş mekanik şehirlerdir bunlar.** Bu şehirler, tarihî bir bakışla, batıya adaptasyon olayının iflâsını göz önüne seriyorlar. Bu ülkelerde, eski ve köklü şehirler şahsiyetlerini yitirmekte, yeni kurulan şehirler de yeni bir şahsiyet doğuramamaktadırlar.

Şehrin kendine mahsus gelenekleri oluşmamaktadır. Orada yaşayanlardan hiç kimse kendini o şehirlî kabul etmemekte, bu yüzden de, büyük bir şehirde oturmaktan doğan, o şehre karşı sorumluluklardan hiç biriyle kendini sorumlu saymamaktadır. Böylece de şu garip paradoksla karşı karşıya kalınmaktadır: **bina var, yol var, şehir yok; insan var, şehirlî yok; nüfus var, halk yok...**

Müslüman, olduğu yerde bir sütun dikmelidir. Daha doğrusu bir sütun olmalıdır.

Ve böyle böyle **inanç sütunları** yükselmeli bir ülkede.

Sonra o sütunlar birleşerek, kemerlerle bağlanarak büyük bir yapının temel taşları olacaklardır.

Her sütun, islâm hayatının bir anıtı olsun.

Her sütunun sütun başlığı Kur'ândır.

Her sütun, sabırda mermer gibi, ödev cömertliğinde çeşme gibi olmalıdır. Nasıl ki, Mevlâna da, mümini tarif ederken, "**sabırda mermer gibi, şükürde çeşme gibi**" demiştir.

Müslüman kenti, yalnız minarelerinden beş vakit müezzinlerin Allah ismini andığı bir kent değildir. Müslüman kenti, taşıdığı anlamla da **zikr eden kenttir.** Çeşmesiyle, kubbeleriyle, camileriyle, minareleriyle, türbeleriyle, fabrikalarıyla ve nihayet bunların içinde insanlığın şanı inanç sütunu olan insanlarıyla bir zikir tablosudur.

"**Namaz, dinin sütunudur**" buyurdu Peygamber.

Namaz, günde beş vakit gelerek kötülük fırsatlarını yok eden bir gök eridir.

Namaz, Kur'ân-ı Kerim gibi sürekli bir mucizedir.

Bu halk camisiz semt bırakmıyor. Bu camileri yaptırdı, şimdi sıra ihmal edilmiş namazlara geldi. Çünkü: dinin sütunu namazdır. Toplumu ayakta tutan sütun da dindir.

Ayakları şişinceye kadar namaz kılan Peygamberin ümmeti olmak, bir insan topluluğu için yeter şandır.

Çocuk, ulvîlik alemini ilkin babasının namazında canlanmış olarak görür.

Beş esrarlı camii olan bir kent düşününüz. Birinci cami, sabah ortalık ışımaya başlayınca insanları, Allaha tam inanmış, kullara tapmayı reddetmiş, vahye ve onu getirenlere inanmış insanları çağırır; o çağırınca melekler yalnız onları uyandırır. **İkinci cami,** güneş tam tepe noktasını biraz aşınca işini dosdoğru yapıp insanlara iyilik saçan müminleri, **üçüncü cami,** güneş de her fani gibi boynunu batıya doğru eğince ve ışıklarının son saatten bir haber gibi serin serin göndermeye başlayınca olgun, dosdoğru ve inanmış insanları, **dördüncü cami,** güneşin adeta ruhu kabz edilmiş bir insanın kabrine konuluşu gibi batısından biraz sonra, gecenin yerde dirilerek çıkmaya başladığı saatte evine dönen müminleri ve nihayet **beşinci cami,** gecenin kalın örtüsü altında yine de eşyaya ve tabiata, günün yorgunluğuna ve insanların tahakkümüne karşı Allahın bahş ettiği güven ve huzurla donanmış müminleri çağırır ve bu çağırışa karşı konulmasın.

İşte bu esrarlı şehrin bu esrarlı beş camii sembol değil bir hakikattir. Her islâm şehri o şehrin, **her cami, o beş camii özelliğini taşımaktadır.**

Her namaz, kubbesi gök yüzü olan dünyamızda müslümanları toplayan bir camidir.

- **Şehrin fethi** (*İskender Pala*)

İstanbul, Bizans'tan alındığı vakit adı gibi ruhu da Konstantinopol idi. Fatih yeni bir şehrin sahibi olmuştu ama o şehri henüz sahiplenememişti.

Genç zihnindeki olgun fikirlere göre bir şehri ele geçirmekle fetih tamamlanmış olmuyordu. Bunun için **şehrin ruhunu fethetmek,** Konstantinopol olan adını İstanbul diye andırmak gerekiyordu. **Bunu başarmanın yolu da ancak o şehre kendi ilmini, kendi sanatını, kendi kültürünü, kendi**

hayat sistemini, kendi yerleşimini, kendi estetik değerlerini, kendi töresini yansıtmaktan, kısacası oraya bir kimlik vermekten geçiyordu. Fatih medreseleri bunun için kurulmuş ve bize göre asıl fetih o zaman gerçekleşmişti.

Fatih medreseleri, Osmanlı ilim ve eğitim tarihi kadar kültür ve sanat tarihinde de önemli bir aşama sayılır. Çünkü cihangir hükümdar, fethettiği şehrin ruhunu kendi kimliğiyle bütünleştirmek adına büyük bir vizyon (fesih emel) öngörmüştü. Hükmettiği devletin bir buçuk asırlık birikiminin hedeflediği bilim ve kültür hamlesine yetmeyeceğini biliyordu. **Dünyanın o güne kadar yükseldiği seviyeyi, en azından Bizans'ın ihtişamlı geçmişini aşması gerekiyordu.** Bunun için bir yandan kendi tarihinin biriktiregeldikleri (buna kısmen klasik anlayış diyebiliriz) üzerine ilaveler yapması gerektiğini, diğer yandan da dünyanın halihazır uygulamalarını (buna da modern anlayış diyebiliriz) alması, tatbik etmesi ve yepyeni bir hayatı harmanlaması gerekiyordu. Yaptırdığı medreseler, daha mimarisinden başlayarak bu anlayışın göstergesi oldu. Orada okutulan bilim ve sanat alanları için de aynı kural geçerliydi. **Maksadı, doğunun ve batının tecrübesini birleştirerek yepyeni bir anlayışa ulaşmaktı. Bu hamle, kısa sürede bir zevkiselim ortamı yarattı ve Ortaçağa hükmedecek olan Osmanlı devleti bilimde, kültürde, sanatta, teknikte, siyasette, yönetimde vb. birdenbire diğerlerine üstünlük sağladı. Fatih bunu klasik olan ile modern olanı birleştirerek başarmıştı ve bunu biz de pekala başarabiliriz, başarmak zorundayız.**

Medeniyetlerin çatıştığı veya buluştuğu yeni dünya düzeni içinde Türkiye'miz, İstanbul başta olmak üzere pek çok şehir ve bölgesiyle zengin kültür ve sanat eserlerinin sahibidir. Üstelik bunlar herkesi hayran bırakan medeniyetler yığını gibidir. Eğer Fatih örnek alınır da sahip olduğumuz medeniyet(ler)in birikimlerinden ilham alan kültür ve sanat eserleri üretebilirsek bütün dünya sanat çevrelerini kendimize hayran bırakabiliriz. Modern zamanların sanat anlayışlarını bu medeniyet birikimi ile buluşturduğumuzda gerçek başarıyı yakalamış oluruz. Bunun için **klasik olanı bilmek veya taklit etmek yetmez, aynı zamanda modern olanı bilmek ve kullanmak gerekir.** Klasik olandan yoksun bir modernlik kuru, modern olana itibar etmeyen bir klasik ise yalnızca taklittir. Mesele, klasik olanı bilen modern sanatçılar ve kültür adamlarını yetiştirebilmektedir. O halde ülkemizde klasik olana sahip muhafazakâr katman ile, modern olanın peşinde yol alan entel katman birbiriyle irtibatlı yaşamak mecburiyetindedir. Bu irtibat ya entellerin klasik olana burun kıvrımdan vazgeçmeleri veya muhafazakârların kabuklarını kırıp modern ile barışmaları sayesinde olabilir. Böylece Alparslan'ı anlatan bir opera, Mevlânâ'dan ilham alan bir müzikal, ebrudan yola çıkarak üretilmiş bir modern resim, Ebussuud Efendi'yi yorumlayan bir libretto, Pir Sultan'ı yeniden söyleyecek bir şiir ve tasavvuf dili, Dede Efendi perdelerini piyano veya çello tınlarında arayacak bir müzik yaklaşımı mümkün olabilecektir.

• **Değişen Üsküdar'a (Kemal Bek)**

Cumbalar, ahşap evler, eski yazılı taşlar, Çeşmeleriyle gönlümü alan Üsküdar. >	Gülümser, mahzun, yorgun, insanlar. Onlarla ağlayan, gülen Üsküdar.
Ararım her taşında geçmişinden bir bin bir iz O zamanın hüznüyle dolan Üsküdar.	Düşüncem çözülür anılarından, bir bir, Yaşamıyla, ölümüyle yalan Üsküdar.
Cızırtılı pilâklardan dinlenir şimdi, Eski bir şarkıda kalan Üsküdar.	

• **Eski Sokak (İlhan Geçer)**

Sarıgül semtinde bir eski sokak "Sümbüllüefendi" derler adına Evleri aşı boya perdeleri ak Kumrular yuva yapar saçaklarına >	"Çardaklı Kahve"de nargile fokurdadır Emekli binbaşı ve yaşlı kadı Tulumbacı eski yangınları anlatır Yüklü yağmaların damağındadır tadı
Toplanır çarşafklar sökülür yorgan Tahini konakta hazırlık telâş Gerilen ipler kaynayan kazan	

Çivitli çamaşırlar asılır yavaş yavaş	
--	--

- **Değişen İstanbul (İlhan Geçer)**

Susmuş Herybeli’de Sultani-Yegâh Körfez’de mehtabın iri gülleri solmuş Boğaz’da süzülen “Dilnişin” “Kamer” Eski yalılar ve iskeleler Şimdi bir uzak hâtra olmuş >	Eski güzelliğinde değil İçerenköy’de bahar gecesi Geçmişin özlemiyle hüzünlü üzgün Yıkılmış köşkleriyle Bağdat caddesi
Bir başka biçimde şimdi Kapalı Çarşı Görünmüyor eski gelinlikler duvaklar İşportacılar susmuş Çukur Muhallebici bomboş Halinden memnun değil kubbeler ve sokaklar	Haliç Piyer Loti’nin Haliç’i değil Sadabad’a yakılan gazeller susmuş Paslanmış renkleri Altın Boynuz’un Eyüp Camiinin kuşları uçmuş
Yıldızları tükenmiş Beyoğlu geceleri Acılar kumada kara duvarlarından Etekleri çamur körpe yosmalar Hüzün içiyorlar baharlarından	Tarihti musikiydi şiirdi Bu Şehri İstanbul yamalı bohça şimdi.

- **Deniz çarşaf-Mevsim bahar (Nüzhet Erman)**

İstanbul bu sabah da Alı alına-moru moruna Bir telaştır gidiyor >	Milletin halinde-yüzünde bir telaş Kesik süte dönmüş gökyüzünde bir telaş -Adını koymak zor- Yaşamak diyorlar buna
Uçmak değil bu Bir hal olmuş kuşlara İnsan değil dolmuşlara Telaş dolmuş gidiyor Vapurlarda-kayıklarda bir telaş Oltaya gelen balıklarda bir telaş	Deniz çarşaf-mevsim bahar Olsa da kim farkında Şu telaşı bırakın da Yaşayalım be dostlar

- **Suyu Arayan Adam (Şevket Süreyya Aydemir)**

Mahallemizin fakir, fakat daha iyisini aramayan sakin, düzenli bir hayatı vardı. Komşularımızın bir kısmı bağ, bahçe işleriyle uğraşırlardı. Arabacılık, köylerde, kırlarda kurulan pazarlarda gezgincilik yapanlar da vardı. Ama hepsinin görünüşleri ciddî, **ağır başlıydı.** Hepsi de **şikâyetsiz, gözü tok,** Allah’tan gelen ve gelebilecek olan her şeye önceden **boyun eğmiş, gönülleri rahat** insanlar olarak birbirlerini sayarlardı. Gençler yaşlılara saygı gösterirlerdi.

Bizim mahallemize polis, jandarma hiçbir zaman gelmezdi. Benim yaşadığım ve hatırlayabildiğim yıllarda burada hiç bir polis vakası olmadı. Delikanlıların ufak tefek huysuzlukları gene mahalle içinde hallolunurdu.

Mahallenin **kerpiç duvarlar veya çitlerle çevrilmiş evleri** Tunca nehrinin iki kolunun suladığı düz, yeşillik çayırlara bakardı. **Bütün evler küçük bahçeler içinde kaybolduğu için** bunların ağaçlar arasından yalnız kiremit veya saz örtülü damları görülürdü. Böylece **her ev, her tarafından çevrilmiş bir kale gibi, kendi içinde yaşardı.**

Fakat bir bakışta sessiz ve hareketsiz görünen bu kenar mahallenin, renkli, canlı bir iç âlemi, bir manevî hayatı vardı: Göç hatıralarından, harp veya komitecilik hikâyelerinden başka, dilden dile aktarılan masallar veya kötü taş basması kitaplardan okunan hurafeler, rüya ve fal tabirleri, **aşk ve kahramanlık destanları,** nihayet biraz din, biraz tarikat havası...

Lirik öykü ve destanların hepsinde müşterekolan şuydu: Bunlarda **aşk, hiçbir zaman visale ulaşamayan bir şey, yani “ebedî bir hasret”**ti... Ayrılık, hasret ve gurbet, bizim kenar mahallenin de melankolik unsurlarıydı. Bizde kadın ve erkek daima ayrı yaşardı.

Babamın, o kadar üstün, o kadar olgun vasıflarına rağmen hiç okuyup yazma bilmemesine karşılık **anam, din, masal ve destan kitaplarını okur**, anlatabilirdi. **Mahalle kızlarına, kadınlarına duaları öğretir, namaz surelerini belletirdi. İbadet, hatta zikir toplantıları yapardı.** Evinin işlerinden ve ibadetlerden artırabildiği vakitlerde, paralı veya parasız dikişler dikerdi. Gayretli, duygulu, imanlı kadındı. Herkes ona bir şeyler sorardı. Herkes ondan bir şeyler öğrenirdi.

Bizim **mahallenin camii**, küçük, kiremit damlı, kapısı daima açık ve cana yakın bir mescitti. Yanındaki türbede, demir parmaklıklı penceresinde geceleri mumlar yanan bir evliya yatardı. İsim duaları, sakal duaları, tövbeler mescitte yapılırdı. Güvy girecek, yahut askere gidecek delikanlılar, bir çeşit törenle mescit önünden toplanır veya uğurlanırlardı. Cenaze namazları da orada kılınırdı.

Mescide bitişik **evliya türbesi** de, tıpkı bu mecit gibi, mahalle hayatının yaşayan bir unsuru idi. Çocuğu olan veya olamayanlar, çocuklarına ad koyan, kızlarına koca isteyenler, askerdekilere terhis dileyenler evliyaya mum adarlardı.

Sınırları çok yerde **birbirine karışan mahalleyle mezarlık** arasında içli dışlı, birbirini tmamlayan bir bağıntı vardı. Ne ölüm, ne de mezar, mahalle halkı üstünde olağanüstü bir korku yaratmıyordu. “**Fani dünya, bir misafirhanedir**” tekerlemesi, büyük küçük herkesin dilinde, sık sık tekrarlanırdı. Böyle olunca da, bugünkü ve yarıki, yahut topraküstü ve toprakaltı hayatını birbirinden ayırmaya pek lüzum görülmezdi.

Zaten bizim şehrimizde Edirne’de din, bir korku yahut bir sır olmaktan ziyade bir dünya nizamı gibiydi. Çünkü şehrin her tepesinden ayrı ayrı ve hepsi de birbirinden güzel hesapsız **kubbeler, minareler** yükseliyordu... Bu **ezanların çağrısı**, bu ezanların yaydığı ilâhî varlık, bu şehrin sokaklarında bir hava gibi eserdı. Bir hava gibi teneffüs edilerek yaşanırdı.

Benim de **çocukluk yıllarım, bu kubbelerin, minarelerin gölgesinde geçti.** Bu gölgelerin ruhuma nakşolunan serinliğini ömrüm boyunca hissettim. O zaman bana gökyüzü kadar yüksek görünen kubbelerin harîmine süzülünce duyduğum heyecanı hâlâ hatırlarım.

Edirne’de ovalardan, eteklerden başlayarak kademe kademe yükselen bir sıra camiler, kubbeler, minareler ortasında **Selimiye**, bir taç gibiydi. Hiçbir taş eseri dünyada bu kadar güzel, bu kadar tenasüplü olmasa gerektir.

Bizim mahalle sokaklarında yerlerde **hiçbir yazılı kâğıt parçası görülmezdi.** Nereden gelmişse gelmiş, ister bir rüzgâr uçurmuş olsun, sokağa düşen her yazılı kâğıt parçasını gören büyük küçük herkes, onu hemen yerden kaldırırđı. Bir saçak arasına, bir duvar kovuğuna sokuştururdu. Ayak altından kurtarırdı. Çünkü üzerinde harfler, yazılar taşıyan bir kâğıt parçası, kutsal bir şeydi.

Ramazanlarda camiin minaresine mahya gerilirdi. Kandil, bayram günlerinde camide mevlüt okunurdu. Tekkede ayin yapılırdı. **İmareten fakirlere her sabah çorba, her gün fodla (pideye benzer ekmek), her perşembe pilâv, zerde dağıtılrđı.**

Bugün; o ihtişamdanda, o ulu ağaçlardan, o sudan, şadırvandan, imareten, mektepten, çevre binalarından, hattaa o sayılı insanlar mezarlığından, hulâsa renk ve mânâlar âleminde orada, haraba yüz tutmuş bir cami yalnızlığından başka hiçbir hayat eseri kalmamıştır. Şimdi ben, bu yalnızlık ve terkedilmişlik âlemine her gidişimde, hem **kaybolan bir geçmişe**, hem kendi ellerimizle tahrip ettiğimiz bir ulu tarihin ve ihtişamın, yadımda kalan hatırasına, sessiz göz yaşarımla ağlarım...

- **Aziz İstanbul** (Yahya Kemal Beyatlı)

Yıllar geçtikçe İstanbul, bana sâde coğrafya olarak değil, târih olarak da çok derin göründü. Düşündüm ki: Türklük, İstanbul’u Anadolu’nun en tenhâ bir yerinde binâ etmiş olsaydı, yine bir şâheser vücûda getirecekti. Halbuki bu binâyı, İstanbul gibi, Kurûn-ı Vustâ’nın (Orta Çağların) en şâsaalı, en büyük ve güzel bir şehri olan Konstantaniyye’de, kadim bir sûr çerçevesi içinde inşâ etmiş ve Konstantaniyye’yi tamâmiyle unutturan Türk çizgilerle işleyerek bu şehri Türkleştirmiş ve muzâaf (katmerli, iki misli) bir temsil kudreti göstermiştir.

Böyle düşünür ve İstanbul’u bu yolda idrâke çalışırken bir de baktım ki **İstanbul, sâdece padişahlar ve İstanbullular tarafından binâ edilmiş değildir:** vatanın dört bucağından, Konya’dan, Bursa’dan, Edirne’den, Sivas ve Tokat’dan, Erzurum’dan, Hicaz’dan, Bağdad’dan; Tunus, Trablus, Cezâyir gibi Mağrip topraklarından; buralara gidip gelen, yâhud, buralardan gelip İstanbul’da kalan, burada yerleşen nice müslüman Türkler, kadınları, ihtiyarlarıyla; el sanatları, mûsikileri, Halk ve

Dîvan şiiirleriyle; şehir, sokak, ev ve oda mîmârîleriyle hâsılı **vatanın ve târîhin her bucağıyla her asrından getirdikleri hüneler ve hâtıralarla bu şehri hep birden binâ etmişlerdir.**

O kadar ki **İstanbul, bütün Türk târihinin, Türk coğrafyasının bir terkîbi, hulâsası ve tecellîsi olmuştur.**

Bu idrâk, beni gün geçtikçe sarmaya ve İstanbul'a bağlamaya başladı. Anladım ki hakîkî vatan ve **insam mes'ûd edecek tek yer, bütün vatanın rûhunu teşkil eden bu şehirdir.**

Artık sarâhatle biliyordum ki vatan nasıl tecellî etmişse, onu öyle anlamalıdır. Meselâ Koca Mustâpaşa gibi bir semt, Buhârâ'da, Semerkand'de bulunmaz. O sâdece Türkiye'de ve Türk medeniyetinin muhassalası olan İstanbul'da bulunur.

Burada hatırlamak yerinde olur ki ben, İstanbul'a âit bu kanâatimle, Türkiye'deki millî mîmârî'yi hulâsa etmiş sayılıyorum. Hâkikatte bu mîmârî, vatanın diğer şehirlerinde de böyledir. Bunun çok azîz bir delîli şudur ki Rusya, çok istediği halde Türkiye'deki bu millî tekevünü (oluşumu) devirememiştir. Kazan, Kırım, Ortaasya Türküğünü şiddetle sarsmış, fakat Türkiye Türklüğü'nün mîmârîsi hepsinden üstün ve mütekâmil olduğu için bunu yıkamamıştır. Demek ki **Oğuz Türklüğü'nün özü ve tekâmülü Türkiyede'dir.**

Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul! Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer. Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul! Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.	Nice revnaklı şehirler görülür dünyada, Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan. Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rû'yada Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.
---	--

- Eskiden dükkânların üzerinde ayet, hadis veya veciz sözler asılırdı ve şöyle denilirdi:

**“Her sabah besmele ile açılır dükkânımız,
Hakk'a iman ederiz, Müslüman'dır şânımız.
Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin
Hilesi hurdası yok, helâlinden malımız.
Müşterimiz varsa velinimet, yârânımız, yarımız.
Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız.”**

Zamanımızda ise dükkânlarda şöyle dörtlüklere rastlıyoruz:

**“Zengini fakir eden hayırsız evlattır
Memur ve tüccarı fakir eden süslü avrattır
Fakiri fakir bırakan, kuru inattır.”**

Veya;

**“Tarlada ekinim var deme, ambara girmeyince
Hayırlı evladım var deme, el koynuna girmeyince
Sadık dostum var deme, başına bir hâl gelmeyince
Vefâkar karım var deme, yok gününü görmeyince.”** (Kâzım Ceylan, Ahilik)

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

- Kim rızkının bollaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, **akraba ile irtibatını sürdürsün!** (Buhârî)
- Kim Allah'a ve âhîret gününe inanıyorsa, misafirine **ikramda bulunsun.** (Buhârî)
- Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı **hürmet** ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar. (Tirmizî)
- İnsanların en kötüsü, şerrinden dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir. (Muvatta)
- Rıftan (yumuşak davranmaktan) nasibi verilen kimseye, dünya ve âhîret iyiliklerinden de nasibi verilmiştir. Sıla-ı rahim (akrabalık ilişkilerini gözetmek), **güzel ahlâk ve iyi komşuluk, beldeleri mâmur (yaşanır) hâle getirir ve ömürleri uzatır.** (İbn Hanbel)
- **Mümin cana yakındır.** (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur. (İbn Hanbel)
- Komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamadığı kimse cennete giremez. (Müslim)

- Birbirinize nefret ve düşmanlık beslemeyin. Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! **Kardeş olun!** Bir Müslüman'ın (din) kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir. (*Buhârî*)
- Allah'a ve âhiret gününe iman eden **ya hayır söylesin ya da sussun!** Allah'a ve âhiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin! Allah'a ve âhiret gününe iman eden misafirine ikram etsin!" (*Buhârî*)
- **Bir kötülük gören** kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa **onu eli ile değiştirsin.** Buna gücü yetmez ise **dili ile değiştirsin.** Buna da gücü yetmezse **kalbi ile (o kötülüğe) tavrı koysun,** (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgarî gereğidir. (*Ebû Dâvûd*)
- **Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen ve iyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırmayan/uzaklaştırmayan** bizden değildir. (*Tirmizî*)
- İnsanlarla bir arada yaşayan ve onların eziyetlerine sabreden mümin, insanlarla bir arada yaşamayan ve onların eziyetlerine sabretmeyen müminden daha büyük ecre nail olur. (*İbn Mâce, İbn Hanbel*)
- Müslüman, dilinden ve elinden insanların selâmette olduğu kişidir. Mümin ise insanların canları ve malları konusunda (kendilerine zarar vermeyeceğinden) **emin** oldukları kişidir. (*Nesâî*)
- Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa misafirini iyi ağırlasın. Bunun uygun süresi bir gün ve bir gecedir. **Misafirlik (hakkı) üç gündür,** bundan sonra (misafire ikram) sadakadır. Misafirin de ev sahibini sıkıntıya sokacak kadar onun yanında kalması helâl olmaz. (*Buhârî*)
- Sizden biriniz **kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe** iman etmiş olmaz. (*Tirmizî*)
- İyiliklerin en güzeli, evlâdın baba dostlarını ziyaret etmesidir. (*Müslim*)
- Kim bir Müslüman'ın dünya sıkıntılarında bir **sıkıntıyı giderirse,** Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin **işini kolaylaştırırsa,** Allah da dünya ve âhirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslümanın **aybını örterse,** Allah da dünya ve âhirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur. (*Ebû Dâvûd*)
- **Zandan sakının!** Zira zan, yalanın ta kendisidir. Birbirinizin özel hâllerini araştırmayın. Birbirinizle üstünlük yarışı içine girmeyin. Birbirinize **haset etmeyin.** Birbirinize kin beslemeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! **Kardeş olun!** (*Müslim*)
- Birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, **kardeş olun.** Bir Müslüman'ın din kardeşiyle **üç günden fazla küs durması** helâl olmaz! (*Buhârî*)
- ...**Bizi aldatan, bizden değildir.** (*Müslim*)
- Mümin, aynı delikten iki defa sokulmaz. (*Buhârî*)

Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler:

10. Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.

11. Ey iman edenler! **Bir topluluk bir diğerini alaya almasın.** Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. **Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmanın.** İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

12. Ey iman edenler! **Zannın birçoğundan sakının.** Çünkü zannın bir kısmı günahtır. **Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın.** Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.

13. Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve **birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık.** Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır. (*Hucurât, 49/10-13*)

Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. **Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.** (*Nisâ, 4/36*)